

ЗВ'ЯЗОК САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ЗІ СКЛАДНИКАМИ ІНТЕЛЕКТУ В МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

RELATIONSHIP BETWEEN SELF-ACTUALIZATION AND COMPONENTS OF INTELLIGENCE IN FUTURE PSYCHOLOGISTS

У статті розглядається система кореляційних зв'язків між показниками самоактуалізації та компонентами інтелекту в майбутніх психологів. Емпіричне дослідження показало, що між показниками самоактуалізації та загального інтелекту кореляції відсутні. Основним предметом дослідження стали кореляції між самоактуалізацією та емоційним інтелектом. Кореляції між цими показниками для певних категорій населення (службовців, студентів непсихологічних спеціальностей, міського населення) досліджувалися в сучасних наукових працях. Ми розділили ці кореляції на дві групи – загальні й локальні кореляції. Загальні кореляції відображають загальні тенденції для широкого кола людей, локальні кореляції – специфіку цих зв'язків у різних соціальних середовищах, для різних вікових, професійних і соціальних груп. У статті виділяються такі групи кореляцій: загальні кореляції; специфічні для студентів; специфічні для майбутніх психологів. Загальними тенденціями є значне кількісне переважання кореляцій самоактуалізації з показниками внутрішньоособистісного емоційного інтелекту порівняно з показниками міжособистісного емоційного інтелекту; найбільшу кількість кореляцій дають шкали самоактуалізації «ціннісні орієнтації» та «самоповага». Специфічною для студентства, як обґрунтовано в роботі, є наявність достовірних кореляцій основної шкали «підтримка» з внутрішньоособистісним емоційним інтелектом. Нами встановлено, що специфічною для майбутніх психологів є наявність кореляції обох основних шкал «підтримка» й «компетентність у часі» з внутрішньоособистісним емоційним інтелектом. Ми припускаємо, що причиною цього є специфічна спрямованість освітнього середовища для студентів-психологів.

Ключові слова: самоактуалізація, емоційний інтелект, внутрішньоособистісний емоційний інтелект, міжособистісний емо-

ційний інтелект, компетентність у часі, підтримка, ціннісні орієнтації, самоповага.

The system of correlations between indicators of self-actualization and components of intelligence in future psychologists is considered. Empirical research has shown that there are no correlations between indicators of self-actualization and general intelligence. The main subject of the study was the correlations between self-actualization and emotional intelligence. Correlations between these indicators for certain categories of the population (employees, students of non-psychological specialties, urban population) have been studied in modern scientific papers. We divided these correlations into two groups – general and local correlations. General correlations reflect general trends for a wide range of people. Local correlations reflect the specifics of these relationships in different social settings, for different age, occupational and social groups. The following groups of correlations are distinguished in the article: general correlations; specific to students; specific to future psychologists. The general tendencies are: significant quantitative predominance of correlations of self-actualization with indicators of intrapersonal emotional intelligence, in comparison with indicators of interpersonal emotional intelligence; the scales "self-actualising value" and "self-regard" give the greatest number of correlations. Specific for students, as substantiated in the work, is the presence of reliable correlations of the main scale "inner directedness" with intrapersonal emotional intelligence. We found that specific for future psychologists is the presence of a correlation between the two main scales of "inner directedness" and "time competence" with intrapersonal emotional intelligence. We assume that the reason for this is the specific focus of the educational environment for student psychologists.

Key words: self-actualization, emotional intelligence, intrapersonal emotional intelligence, interpersonal emotional intelligence, time competence, inner directedness, self-actualising value, self-regard.

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.16.17>

Безверхий О.С.

к.психол.н.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Даценко Т.С.

практичний психолог
(приватна практика)

Постановка проблеми. У сучасній гуманістичній психології актуальною є проблема чинників самоактуалізації. Знання про чинники дає змогу як розробити ефективні методи розвитку самоактуалізації, так і зрозуміти обмеження в їх конструюванні. Дослідження кореляційних зв'язків між показниками емоційного інтелекту та самоактуалізації допомагає виявити один із таких можливих чинників. Оскільки емоційний інтелект в основному формується значно раніше того вікового періоду, у якому відкриваються можливості самоак-

туалізації, він може бути важливим чинником самоактуалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У психологічній літературі традиційно провідними науковцями, які досліджували феномен самоактуалізації, вважаються Карл Роджерс, Абрахам Маслоу, Еверетт Шостром, іноді до них додають Ролло Мея. Більшість науковців справедливо зазначає, що значна кількість учених, які працювали в галузі гуманістичної психології, певною мірою досліджувала проблематику, наближену до самоактуалізації.

У радянській психології зміст самоактуалізації було звужено, вона вважалася складником феномена самореалізації. У сучасній українській психології теоретичні та прикладні проблеми самоактуалізації досліджувалися в працях Г.О. Балла, І.Д. Беха, П.В. Лушина, С.Д. Максименка, В.О. Моляка, В.О. Татенка, Т.М. Титаренко, Ю.Г. Долінської, І.С. Булах та інших науковців [4, с. 13–14].

Концепція емоційного інтелекту (далі – EI) запропонована в 1990 році Джоном Майєром (John Mayer) і Пітером Саловеєм (Peter Salovey) [11]. У подальшому ця концепція продовжує динамічно розвиватися, сформульовано низку альтернативних моделей і концепцій: Майєра, Саловея, Карузо [10], Данієла Гоулмана [3] та Рейвена Бар-Она (Reuven Bar-On) [8].

Зв'язок самоактуалізації з емоційним інтелектом досліджувався і чотирьох відомих нам публікаціях [2; 5; 6; 9]. Порівняння цих досліджень ускладнюється тим, що автори використовують різні методики діагностики емоційного інтелекту, які мають між собою не лише технічні, а й концептуальні відмінності.

Ентоні Бернارد (Antoni Barnard) і Роче Хербст (Roché Herbst) провели дослідження кореляцій між самоактуалізацією та емоційним інтелектом [9]. Вибірка для дослідження включала 71 службовця гірничодобувної промисловості Південної Африки. Для діагностики емоційного інтелекту використовувалася Композитна шкала опитувальника емоційного інтелекту Бар-Она (Bar-On Emotional Quotient Inventory composite scales) (1997) [7]. Ця методика містить чотири парціальні шкали (внутрішньоособистісний інтелект, міжособистісний інтелект, адаптивність, толерантність до стресу) та одну загальну. Для діагностики самоактуалізації використано Особистісний орієнтувальний опитувальник Е. Шострома. З наведеної в публікації таблиці кореляцій (обчислювався коефіцієнт кореляції за Пірсоном) видно наявність таких особливостей [9, с. 64]: найбільше кореляцій у самоактуалізації виявлено з шкалою «адаптивність» (з обома основними шкалами та з шістьма допоміжними шкалами); немає жодної кореляції між шкалами самоактуалізації та міжособистісним EI; існує низка кореляцій між шкалами самоактуалізації та внутрішньоособистісним EI (з основних шкал – «компетентність у часі» та 5 допоміжних шкал); існує низка кореляцій між шкалами самоактуалізації й толерантністю до стресу (з основних шкал – «компетентність у часі» та три допоміжних шкал); загальний показник EI корелює з двома шкалами – «компетентність у часі» та «прийняття агресії»; найбільше кореляцій з показниками EI мають шкали «компетентність у часі», «цінності самоактуалізації», «самоповага» та «контактність».

І.М. Андреева в праці досліджувала рангові кореляції між самоактуалізацією та емоційним інтелектом [2]. Вибірка для дослідження включала 72 студенти, дівчата й хлопці порівну, віком 19–22 роки. Для діагностики емоційного інтелекту використовувався опитувальник Емін Д.В. Люсіна (версія 2006 року), для діагностики самоактуалізації – Самоактуалізаційний тест Е. Шострома (адаптація Ю.Є. Альошиної, Л.Я. Гозмана, М.В. Загики, М.В. Кроза) [1]. Виявлено такі особливості: інтегральна шкала міжособистісного аспекту EI має лише три кореляції з допоміжними шкалами на рівні $p_0 < 0,05$; інтегральна шкала внутрішньоособистісного аспекту EI має кореляцію з однією основною шкалою («підтримка», $p_0 < 0,001$) і шість кореляцій із допоміжними шкалами (з чотирма $p_0 < 0,001$); найбільше з показниками EI корелюють шкали «самоповага» (7 кореляцій з усіма шкалами емоційного інтелекту), «ціннісні орієнтації» (6), «опора» (4).

Турецькі науковці Еш Акюн (Aslı Akün) і Гювен (Güven Ordun) дослідили кореляції між самоактуалізацією та емоційним інтелектом [6]. Вибірка включала 500 студентів Стамбульського університету зі спеціальності «Публічне адміністрування». Для діагностики самоактуалізації використано Короткий індекс самоактуалізації (Brief Index of Self-Actualization) (1995) [12]. Методика має такі шкали: «сутність самоактуалізації» (core self-actualization), «комплекс Іони» (Jonah complex), «допитливість» (curiosity), «комфорт самотності» (comfort with solitude), «відкритість для досвіду» (openness to experience), «демократичність» (democratic character), «життєві цілі» (life meaning and purpose). Для діагностики емоційного інтелекту використовувалася Шкала самооцінки емоційного інтелекту Вонга й Лоу (Wong and Law emotional intelligence self report scale) (2002) [13]. Шкала має чотири виміри: «розуміння власних емоцій», «розуміння емоцій інших людей», «регулювання власних емоцій», «ефективне використання власних емоцій». З описаних причин результати цього дослідження складно порівнювати з результатами інших досліджень, які ґрунтуються на моделі Е. Шострома. Основні результати щодо кореляцій між показниками самоактуалізації та емоційного інтелекту такі [6, с. 172]: найбільше зв'язків з емоційним інтелектом мають шкали «комплекс Іони» (4 кореляції), «відкритість для досвіду» (4 кореляції), «сутність самоактуалізації» (3 кореляції); найбільше зв'язків із самоактуалізацією мають шкали «регулювання власних емоцій» (6 кореляцій, із них для п'яти $p_0 < 0,01$), «розуміння емоцій інших людей» (5 кореляцій, із них для трьох $p_0 < 0,01$), інші шкали по три кореляції (всі $p_0 < 0,01$).

О.В. Юр'єва в праці досліджувала рангові кореляції між самоактуалізацією та емоційним

інтелектом [5]. Вибірка становила 54 особи від 18 до 54 років, 34 жінки та 20 чоловіків. Методики: опитувальник ЕмІн Д.В. Люсіна, для діагностики самоактуалізації – Самоактуалізаційний тест Е. Шострома (адаптація Ю.Є. Альшиної, Л.Я. Гозмана, М.В. Загики, М.В. Кроза). Аналіз кореляційних зв'язків показав такі особливості [5, с. 59]: внутрішньоособистісний ЕІ має достовірні кореляції з обома основними шкалами самоактуалізації та чотирма допоміжними; міжособистісний аспект ЕІ має одну позитивну кореляцію з допоміжною шкалою («сензитивність»); найтісніші кореляційні зв'язки виявлені в основній шкалі «підтримка» (5 кореляцій) і в допоміжних шкалах: «ціннісні орієнтації» (7), «самоповага» (7), «спонтанність» (6), «самоприйняття» (4); загальний показник ЕІ корелює з головною шкалою «підтримка» та допоміжними шкалами: «ціннісні орієнтації», «самоповага», «спонтанність»; статистично достовірні розбіжності між досліджуваними з ЕІ вище середнього й нижче середнього зафіксовано за трьома допоміжними шкалами: «ціннісні орієнтації», «самоповага», «спонтанність».

Постановка завдання. Мета статті – розглянути систему кореляційних зв'язків між показниками самоактуалізації та компонентами інтелекту в майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами проведене кореляційне дослідження для вивчення зв'язку між самоактуалізацією та складниками інтелекту. Досліджувалися майбутні психологи Вінницького

державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, усього 80 студентів. Хлопці становили 12,5% (10 осіб), що відповідає реальному співвідношенню серед майбутніх психологів нашого університету.

Соціальний інтелект ми досліджували з використанням психодіагностичних методик: методики діагностики емоційного інтелекту MEI (М.О. Манойлова) та методики оцінювання емоційного інтелекту (EQ) Н. Холла. Загальний інтелект ми досліджували з використанням таких методик: Стандартні прогресивні матриці Равена, Короткий орієнтовний тест (В.Н. Бузін, Е.Ф. Вандерлік) (КОТ). Для дослідження самоактуалізації використано Самоактуалізаційний тест (САТ) (Е. Шостром, адаптація Ю.Є. Альшиної, Л.Я. Гозмана, М.В. Загики та М.В. Кроза).

Результати кореляційного дослідження зв'язків самоактуалізації з ЕІ подано в таблиці 1.

З таблиці 1 видно, що жодна зі шкал самоактуалізації не має достовірних кореляцій із показниками загального інтелекту. Зазначимо, що цей результат варто розглядати як локальний, характерний для вибірки майбутніх психологів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Зазначимо, що в основі самоактуалізації лежить самопізнання й подолання власних психологічних бар'єрів. Інтерпретуючи подані в таблиці 1 результати, доцільно брати до уваги, що для майбутніх психологів завдання самопізнання та подолання власних психологічних бар'єрів є спеціалізованими, навчаль-

Таблиця 1

Результати дослідження зв'язків самоактуалізації з показниками загального інтелекту

САТ	Стандартні прогресивні матриці Равена	Короткий орієнтовний тест (В.Н. Бузін, Е.Ф. Вандерлік)
I	-0,011	0,045
Tc	-0,090	-0,004
Sav	0,044	0,010
Ex	0,015	0,037
Fr	-0,035	-0,080
S	-0,001	0,119
Sr	-0,016	0,066
Sa	-0,034	0,067
Nc	0,015	-0,102
Sy	0,128	-0,137
A	-0,008	-0,148
C	-0,003	0,104
Cog	0,210	0,019
Cr	-0,063	-0,152

Вибірка майбутніх психологів – 80 осіб.
* $r_{кр. 0,05} = 0,220$; ** $r_{кр. 0,01} = 0,286$; *** $r_{кр. 0,001} = 0,361$

Умовні позначення: I – підтримка; Tc – компетентність у часі; Sav – ціннісні орієнтації; Ex – гнучкість поведінки; Fr – сенситивність до себе; S – спонтанність; Sr – самоповага; Sa – самоприйняття; Nc – уявлення про природу людини; Sy – синергія; A – прийняття агресії; C – контактність; Cog – пізнавальні потреби; Cr – креативність.

но-професійними завданнями, до яких студента спонукає освітнє середовище. Тому навіть студенти з порівняно низькою успішністю й відносно невисоким рівнем інтелекту справляються із цими завданнями завдяки зосередженню на них, значним витратам особистісних ресурсів для їх розв'язання й супроводу викладачів у цьому процесі. Відзначимо, що у ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського за рахунок дисциплін вільного вибору впроваджено щорічні психологічні тренінги, які значною мірою допомагають майбутнім психологам успішно розв'язувати вказані завдання. Імовірно, для студентів непсихологічних спеціальностей (для них указані завдання містяться поза межами навчального процесу) загальний інтелект впливає на їх постановку та розв'язання, кореляція між показниками загального інтелекту й самоактуалізацією існує.

Перейдемо до розгляду зв'язку самоактуалізації з EI. У таблиці 2 показано кореляції між показниками самоактуалізації та EI за М.О. Манойловою.

Шкали «усвідомлення своїх почуттів та емоцій» (ШМ1 у таблиці 2) та «управління своїми почуттями й емоціями» (ШМ2 в таблиці 2) характеризують внутрішньоособистісний аспект EI. Шкали «усвідомлення почуттів та емоцій інших людей» (ШМ3 в таблиці 2) та «управління почуттями й емоціями інших

людей» (ШМ4 в таблиці 2) характеризують міжособистісний аспект EI.

Як видно з таблиці 2, між показниками самоактуалізації та внутрішньоособистісного аспекту EI існують численні статистично достовірні кореляції. Відзначимо високу достовірність кореляцій – 20 із 22 достовірні на рівні $p_0 < 0,01$ або $p_0 < 0,001$. При цьому обидві основні шкали «підтримка» та «компетентність у часі» мають кореляцію з обома шкалами внутрішньоособистісного аспекту EI й інтегральною шкалою EI на рівні $p_0 < 0,01$ або $p_0 < 0,001$. Інтегральний показник EI корелює з усіма шкалами самоактуалізації, крім шкали «пізнавальні потреби». Між показниками самоактуалізації та міжособистісного аспекту EI існують 5 достовірних кореляцій, із них чотири на рівні $p_0 < 0,05$.

У таблиці 3 показано кореляції між показниками самоактуалізації та EI за Н. Холлом.

Аналіз даних таблиці 3 потребує коментарів, оскільки зміст шкал методики Н. Холла неповною мірою відповідає їх назвам. Шкала «емоційна обізнаність» показує рівень теоретичних знань про емоції (ШХ1 у таблиці 3) і не має аналогічної шкали в методиці М.О. Манойлової; шкала «управління своїми емоціями» (ШХ2 в таблиці 3) насправді значною мірою показує рівень рефлексії власних емоцій і наближена до шкали методики М.О. Маной-

Таблиця 2

Результати дослідження зв'язків самоактуалізації з показниками емоційного інтелекту за М.О. Манойловою

САТ	Методика М.О. Манойлової				
	ШМ1	ШМ2	ШМ3	ШМ4	ШМ ЗАГ
I	0,436***	0,526***	0,137	0,218	0,484***
Tc	0,347**	0,298**	-0,004	0,210	0,319**
Sav	0,315**	0,635***	0,279*	0,046	0,501***
Ex	0,303**	0,345**	-0,036	0,203	0,315**
Fr	0,248*	0,282*	0,174	0,110	0,291**
S	0,407***	0,487***	0,151	0,282*	0,483***
Sr	0,414***	0,501***	0,093	0,148	0,445***
Sa	0,340**	0,373***	0,089	0,202	0,368***
Nc	0,143	0,292**	0,207	0,028	0,277*
Sy	0,118	0,387***	0,274*	0,006	0,315**
A	0,286**	0,378***	0,133	0,186	0,341**
C	0,331**	0,215	-0,012	0,221*	0,220*
Cog	-0,002	0,131	0,368**	0,171	0,204
Cr	0,204	0,311**	0,151	0,098	0,282*
Кількість кореляцій	10	12	3	2	13
Вибірка майбутніх психологів – 80 осіб. * $r_{кр. 0,05} = 0,220$; ** $r_{кр. 0,01} = 0,286$; *** $r_{кр. 0,001} = 0,361$					

Умовні позначення: ШМ1 – усвідомлення своїх почуттів та емоцій; ШМ2 – управління своїми почуттями й емоціями; ШМ3 – усвідомлення почуттів та емоцій інших людей; ШМ4 – управління почуттями й емоціями інших людей; ШМ ЗАГ – інтегральний показник емоційного інтелекту за методикою М.О. Манойлової.

Результати дослідження зв'язків самоактуалізації з показниками емоційного інтелекту за Н. Холлом

SAT	Методика Н. Холла					
	ШХ1	ШХ2	ШХ3	ШХ4	ШХ5	ШХ ЗАГ
I	0,058	0,391***	0,336**	0,131	0,228*	0,295**
Tc	0,208	0,342**	0,402***	0,182	0,250*	0,281*
Sav	0,147	0,336**	0,521***	0,196	0,324**	0,404***
Ex	0,087	0,172	0,153	0,108	0,132	0,170
Fr	0,040	0,216	0,140	0,093	0,149	0,198
S	0,087	0,388***	0,335**	0,182	0,269*	0,293**
Sr	0,061	0,403***	0,384***	0,152	0,274*	0,347**
Sa	-0,017	0,334**	0,232*	0,049	0,123	0,210
Nc	0,106	0,184	0,304**	0,117	0,280*	0,238*
Sy	0,290**	0,040	0,360**	0,201	0,204	0,333**
A	0,009	0,338**	0,290**	0,134	0,221*	0,221*
C	0,042	0,199	0,079	-0,094	0,025	0,122
Cog	0,205	0,151	0,147	0,190	0,198	0,277*
Cr	0,104	0,295**	0,293**	0,025	0,176	0,266*
Кількість кореляцій	1	8	10	0	7	10
Вибірка майбутніх психологів – 80 осіб. $* r_{кр. 0,05} = 0,220$; $** r_{кр. 0,01} = 0,286$; $*** r_{кр. 0,001} = 0,361$						

Умовні позначення: ШХ1 – емоційна обізнаність; ШХ2 – управління своїми емоціями; ШХ3 – самомотивація; ШХ4 – емпатія; ШХ5 – розпізнавання емоцій інших людей; ШХ ЗАГ – інтегральний показник емоційного інтелекту за методикою Н. Холла.

лової «усвідомлення своїх почуттів та емоцій» (кореляція між цими шкалами – 0,460); шкала «самомотивація» (ШХ3 в таблиці 3) наближена до шкали методики М.О. Манойлової «управління своїми почуттями й емоціями» (кореляція між цими шкалами – 0,507); шкала «розпізнавання емоцій інших людей» показує здатність виражати підтримку та розуміння щодо інших людей (ШХ5 у таблиці 3).

Шкала «емоційна обізнаність» має лише одну достовірну кореляцію з показниками емоційного інтелекту, оскільки суто теоретичне знання про емоції не допомагає ні реально рефлексувати свої емоції, ні впливати на них. Проведений аналіз змісту шкал засвідчує, що шкали «управління своїми емоціями» й «самомотивація» Н. Холла характеризують внутрішньоособистісний аспект EI, для цих шкал бачимо значний масив достовірних кореляцій. Емпатія як складник міжособистісного аспекту EI не має достовірних кореляцій із показниками самоактуалізації.

Новою в таблиці 3 порівняно з таблицею 2 є наявність значного масиву достовірних кореляцій показників самоактуалізації зі шкалою «розпізнавання емоцій інших людей», яка фактично характеризує здатність до розуміння й підтримки інших. Це виглядає логічно, адже здатність самоактуалізованої людини сприяти актуалізації інших шляхом підтримки

й розуміння відповідає її системі цінностей і настановлень.

Висновки з проведеного дослідження. Самоактуалізація не має значущих кореляцій із показниками загального інтелекту в майбутніх психологів. Ми припускаємо, що цей факт пов'язаний зі специфікою навчального процесу зі спеціальності «Психологія». Для студентів непсихологічних спеціальностей узані кореляції можуть бути значущими.

Показники самоактуалізації мають численні статистично достовірні кореляції з внутрішньоособистісним аспектом EI й відносно мало достовірних кореляцій із його міжособистісним аспектом. Ця закономірність зафіксована в усіх описаних нами наукових публікаціях інших авторів. Також ця закономірність підтверджена в наших дослідженнях.

Нами пояснено специфічні для різних соціальних груп особливості кореляцій основних шкал самоактуалізації («підтримка» та «компетентність у часі») з показниками внутрішньоособистісного аспекту EI. У дослідженні Ентоні Бернарда й Роче Хербста вивчалися дорослі люди з вищою освітою, значущі кореляції з внутрішньоособистісним аспектом EI були лише в шкали «компетентність у часі». У дослідженні І.М. Андреевої вивчалися студенти, аналогічні значущі кореляції були лише в шкали «підтримка». У дослідженні О.В. Юр'євої вивчалася

різновікова група громадян, аналогічні значущі кореляції були за обома основними шкалами. Ми припускаємо, що описаний характер кореляцій відображає природну динаміку самоактуалізації: спочатку розвивається автономія (шкала «підтримка»), а потім долається невротизація (шкала «компетентність у часі»). Тому в студентському віці вагомим є показник за шкалою «підтримка», і ця шкала показує значущу кореляцію. У старшому віці, після 30–35 років, вагомим є показник за шкалою «компетентність у часі», і ця шкала показує значущу кореляцію в дослідженні службовців гірничодобувної промисловості. У змішаній групі ці тенденції поєднуються й значущі кореляції показують обидві шкали.

Ми припускаємо, що специфічним для майбутніх психологів є кореляція обох основних шкал із показниками внутрішньоособистісного аспекту EI. Це зумовлено тим, що через вплив освітнього середовища в них поряд із розвитком автономії (зростає показник за шкалою «підтримка») паралельно значно раніше за студентів непсихологічних спеціальностей долається невротизація (зростає показник за шкалою «компетентність у часі»).

Маємо підстави припускати специфічні механізми розвитку самоактуалізації, які є унікальними для майбутніх психологів. Відповідно, методи й технології підтримки і стимулювання розвитку самоактуалізації майбутніх психологів, які впроваджуються у ЗВО, повинні враховувати цю унікальність.

Наше дослідження може бути продовжене в напрямі порівняння кореляційних матриць між шкалами самоактуалізації та емоційного інтелекту для різних курсів навчання як майбутніх психологів, так і студентів непсихологічних спеціальностей з використанням статистико-математичних методів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Измерение уровня самоактуализации личности / Е.Ю. Алешина, Л.Я. Гозман, Е.М. Дубовская, М.В. Кроз. *Социально-психологические методы ис-*

следования супружеских отношений. Москва, 1987. С. 91–114.

2. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект как фактор самоактуализации. *Социальный и эмоциональный интеллект: От процессов к измерениям*. Москва, 2009. С. 31–39.

3. Гоулман Д., Бояцис Р., МакКи Э. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта. Москва : Альпина-Бизнес Букс, 2005. 301 с.

4. Старинська Н.В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Київ : Інтерсервіс, 2015. 178 с.

5. Юрьева О.В. Эмоциональный интеллект и особенности самоактуализации личности. *Вестник ПНИПУ. Серия «Социально-экономические науки»*. 2019. № 1. С. 55–65.

6. Akün Aslı, Ordun Güven. Self Actualization, Self Efficacy and Emotional Intelligence of Undergraduate Students. *Journal of Advanced Management Science*. 2017. Vol. 5. № 3. P. 170–175.

7. Bar-On R. BarOn Emotional Quotient Inventory (EQ-i): technical manual. Toronto: Multi-Health Systems, 1997. 216 p.

8. Bar-On R., Parker J. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. *Handbook of emotional intelligence*. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. P. 363–388.

9. Barnard Antoni, Herbst Roché. The Relationship between Emotional Intelligence and Self-Actualisation. *South African Journal of Labour Relations: Autumn*. 2005. № 29 (3). P. 53–71.

10. Mayer J., Caruso D., Salovey P. The Ability Model of Emotional Intelligence: Principles and Updates. *Emotion Review*. 2016. Vol. 8. № 4. P. 290–300.

11. Salovey P., Mayer J.D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*. 1990. № 9 (3). P. 185–211.

12. Sumerlin J.R., Bundrick C.M. Brief index of self-actualization: A measure of Maslow's model. *Journal of Social Behavior and Personality*. 1996. Vol. 11. № 2. P. 253–271.

13. Wong C.S., Law K.S. The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study, *The Leadership Quarterly*. 2002. Vol. 13. № 3. P. 243–274.